

REPLIEK OP DE OPENINGSREDE VAN 28 MEI 2021

1. Inleiding

Hooggeachte Vergadering,
Mijnheer de Openingsredenaar,
Mijnheer de Stafhouder,

Als Voorzitter van het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel moet ik noodgedwongen de advocaat van de duivel spelen in mijn repliek. Degenen die mij beter kennen, weten al lang dat ik natuurlijk niets liever doe dan de knuppel in het hoenderhok te gooien.

Het mag zelfs ietsje meer zijn voor mij. Ik kruis graag eens de degenen ter gelegenheid van een discussie, los van het feit of ik een standpunt al dan niet ben genegen. Wij hebben namelijk het geluk in een land te leven waar men het recht heeft om te discussiëren, ja zelfs waar men het recht heeft om deze of gene stelling te verdedigen zonder al te veel gevaar op vervolging. De Openingsconferentie van het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel is daarenboven één van de weinige fora waar men dat ook kan doen met mensen die in grote lijnen dezelfde vorming hebben genoten en het nut van Retorica begrijpen.

De Openingsconferentie is immers geen gelegenheid waar wordt gediscuteerd om te discussiëren. Het is evenmin een gelegenheid waarbij men een magistraat moet overtuigen van het gelijk van een cliënt.

Op de Openingsconferentie worden prangende problemen of hete vraagstukken aangekaart en vanuit elke hoek bekeken. Potentiële oplossingen worden aangereikt. Niet met het doel u van deze of gene stelling te overtuigen, maar met het doel uzelf tot denken aan te zetten met betrekking tot het probleem of het vraagstuk. De betrachting van het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel is om u een onderdeel van de oplossing te maken.

2. Over de democratie

Ook al gaan discussie en democratie meestal hand in hand, discussiëren om te overtuigen heeft in de meeste gevallen geen nut, zeker niet in een individualistische democratie als de onze waarin een groot deel van de burgers overtuigd is van het eigen gelijk. Een pragmatische aanpak dringt zich dus op: de burgers onderdeel maken van de oplossing. Niet door hen te overtuigen, maar door aan te tonen dat een probleem of vraagstuk kan worden bediscuteerd en dat er mogelijke oplossingen voor bestaan.

Het is dan aan de burgers – en dus ook aan ons als advocaat – om als onderdeel van de democratie na te denken over een mogelijke oplossing. Het gaat echter verder: eens de oplossing is gestemd, hebben wij ook de plicht om die oplossing uit te voeren. Het is niet omdat

wij de wet beter dan vele anderen kennen en er mogelijke lacunes in vinden die onze cliënten kunnen dienen, dat wij boven de wet staan en die niet meer moeten naleven. Wel integendeel is het net aan ons om het voorbeeld te goeder trouw te geven. Het is immers maar al te makkelijk om aanspraak te maken op de rechten en vrijheden van de rechtsstaat, maar in afwachting van een uitspraak door de bij wet ingestelde instanties het recht in eigen handen te nemen en zich met een hoogsteigen interpretatie van mogelijke lacunes en oplossingen boven en dus buiten de wet te stellen.

Een rechtsstaat werkt zo niet, maar ook een democratie werkt zo niet. Er zijn nu éénmaal te volgen procedures in een rechtsstaat, hoe belachelijk deze soms ook mogen lijken. Voor eigengereide oplossingen is ook geen plaats in een democratie. Ook al heeft elkéén in principe het recht om zijn stelling voor te dragen in een democratie, doet dit geen afbreuk aan het gegeven dat er na discussie gezamenlijk door stemming tot een oplossing wordt gekomen.

Er zijn bijgevolg rechten, maar evenzeer plichten. Zo niet kan men niet spreken van een maatschappij, maar slechts van een verzameling individuen die geen verantwoordelijkheid nemen.

Het voorbeeld bij uitstek is de wijze waarop velen met de regelgeving omtrent de huidige pandemie omgaan. Van zodra hun rechten worden beknot, staan ze buiten de geëigende procedures op de barricades en/of doen ze gewoon hun zin, omdat ze denken het wel beter te weten dan de bevoegde instanties. Dat ze daarmee zelf voorbijgaan aan de werkwijze van een democratie, laat hen koud.

De liberaal-democratische samenleving, zoals de Openingsredenaar ze voorstelt, is geen samenleving. Meer nog, het is een *contradictio in terminis*.

Democratie is een staatsvorm. Een staatsvorm heeft enkel nut voor zover zij een verzameling individuen ten goede komt. Dit veronderstelt dat die verzameling individuen een kader creëert waarbinnen zij samen zullen leven. Zij leggen zich met andere woorden bepaalde plichten op om zich te verzekeren van bepaalde rechten en vrijheden. Vanaf dat ogenblik primeert het kader dus op de individuele rechten en vrijheden die de mensen hadden buiten het kader.

Liberaal als indicatie dat de democratische samenleving erop is gericht de individuele vrijheid te beschermen, komt eigenlijk neer op het aanvaarden van de lusten van de democratie, maar niet van de plichten wat dan weer gelijk staat aan een verwerping van de democratie. Correcter zou dus zijn om te stellen dat liberaal een indicatie is dat de democratische staatsvorm erop is gericht de individuele rechten en vrijheden te beschermen die binnen het kader zijn overgebleven en dat door middel van participatie van de individuen die de bescherming van de democratie willen genieten.

3. Over de illiberalisering

Deze rechten en vrijheden zijn echter in geen geval absoluut. De Openingsredenaar citeert in de tekst van zijn rede een vertaalde passage uit een toespraak van de Hongaarse premier Orban die stelt dat de Hongaarse natie niet gewoonweg de som is van individuen, maar een gemeenschap die moet worden georganiseerd, versterkt en ontwikkeld, en dat in die zin de nieuwe staat waaraan wordt gebouwd een illiberale staat is, een niet-liberale staat.

Liberaal is in die zin dus zeer relatief te noemen. Als de term wordt geïnterpreteerd op de wijze waarop de Openingsredenaar het doet, wordt de wereld inderdaad geconfronteerd met een illiberalisering van Hongarije. Als men de term echter correct interpreteert – hetgeen op het eerste zicht de Hongaarse premier lijkt te doen – kan men niet van een illiberalisering spreken en doet de Hongaarse premier zich zelfs tekort.

Een bijkomende vraag die men zich dan dient te stellen, is wat nu eigenlijk wordt ingeperkt. Is het de bescherming die de staatsvorm biedt die wordt ingeperkt, is het de participatiemogelijkheid die wordt ingeperkt of zijn het de overgebleven individuele rechten en vrijheden die worden ingeperkt? De eerste twee gevallen lijken een voorbode voor nakend onheil, het laatste dient in perspectief te worden geplaatst. Burgers kunnen immers ook zijn gebaat bij een algemene beperking van overgebleven individuele rechten en vrijheden als dit leidt tot een optimalisatie van hun bescherming door de staat, wat neerkomt op een verschuiving van het individueel belang naar het algemeen belang.

Het spreekt echter voor zich dat we moeten behoed zijn voor misbruik, waarbij het algemeen belang door individuen met beslissingsmacht te kwader trouw wordt aangegrepen om de individuele belangen van de meerderheid – en misschien zelfs anderen zonder meer – in te perken ten voordele van die individuen te kwader trouw. Een beperking te goeder trouw van individuele belangen is dus niet noodzakelijk slecht, zolang er maar beschermingsmechanismen zijn die intern en extern garanties bieden tegen individuen te kwader trouw.

Daarenboven mag men ook het standpunt niet uit het oog verliezen van waaruit de beperking wordt ervaren. Burgers zoeken bescherming van deze of gene staatsvorm. Bescherming tegen gevaar allerhande. Zo lang zij zelf niet worden getroffen door een beperking van hun rechten, valt voor velen niet in te zien waarom ze erom zouden malen, zeker niet wanneer ze zelf al moeite hebben om de eindjes aan elkaar te knopen. Het is gemakkelijk om in academische kringen met bombastische woorden als ‘illiberalisering’ te goochelen, maar zolang men de dynamieken tussen burgers en hun drijfveren niet doorgrondt – rekening houdend met de eigenheid van iedere plaatselijke situatie al dan niet in een historische context – zal men slechts weinig burgers aanzetten tot beweging.

Het zou de geschiedenis echter oneer aandoen als we de oefening hier zouden stoppen. De vraag die burgers – en bij uitstek juristen – zich hierbij moeten stellen, is natuurlijk wat de rechten en vrijheden waren die de burgers voordien genoten. Indien Hongarije of eender welk ander land de bescherming van verworven individuele rechten en vrijheden begint in te perken, moeten er alarmbellen afgaan en dient te worden onderzocht of dit wel plaatsheeft te goeder trouw. Pas als dat laatste niet het geval is, kan men spreken van illiberalisering.

4. Over de verzetsmogelijkheden

Ondanks de begrippenstrijd die zonet werd gevoerd, dient de stelling van de Openingsredenaar bij te worden getreden in de mate dat tegen dergelijke vorm van illiberalisering dient te worden opgekomen. Hongarije is lid van de Raad van Europa en bijgevolg gebonden door het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM). Derhalve genieten, of misschien eerder genoten, de Hongaarse burgers rechten en vrijheden die ruimer zouden moeten zijn dan hetgeen het geval kan zijn in landen die geen lid zijn van de Raad van Europa of een vergelijkbare instelling.

De vraag die zich dan stelt is, natuurlijk of het wel onze rol als advocaat is om daartegen op te komen. Men zou kunnen zeggen dat het niet de rol van de advocaat is om zich te mengen in dergelijke discussies. De advocaat wordt ingehuurd door een cliënt voor een dossier. Hij moet optreden binnen het wettelijk kader waarin hij zich bevindt en dat hem wordt gegeven. Het is inderdaad soms makkelijker om zich niet het hoofd te breken over bepaalde zaken. Soms stellen we onszelf ook bepaalde vragen gewoon niet, omdat we ons niet betrokken voelen bij bepaalde problemen en omdat we ergens ook wel willen doen wat een cliënt van ons verlangt. Vanuit dat laatste oogpunt is het dan ook soms eenvoudiger om gewoonweg de ogen te sluiten.

Een treffend voorbeeld om dit te illustreren heeft betrekking op overeenkomsten in de textielsector. Uit een reportage die vorig jaar werd uitgezonden door de openbare omroep, bleek dat bepaalde Europese kledingmerken de fabricatie van een deel of het geheel van hun goederen uitbesteden aan Chinese bedrijven. Die Chinese bedrijven zouden echter op hun beurt het effectieve werk uitbesteden aan bedrijven in Noord-Korea waarvan de opbrengsten in de zakken van de elite zouden terechtkomen. De werkkrachten zouden het moderne equivalent zijn van slaven in werkkampen.

Het leidt weinig twijfel dat dit een echt voorbeeld is van de gevolgen van decennialange werkelijke illiberalisering. Nochtans zouden de zakenadvocaten die instaan voor de contracten van die Europese kledingmerken perfect kunnen zeggen dat hun cliënten enkel handelen met Chinese bedrijven en dat zij niet heel de keten kunnen afgaan om na te gaan of er al dan niet sprake is van een schending van mensenrechten in het kader van illiberalisering. Vanuit die optiek moet een dossier dan ook niet worden geweigerd.

Zoals de Openingsredenaar terecht aanhaalt, is het echter internationaal erkend dat advocaten bij het werk voor hun cliënten ernaar moeten streven de mensenrechten te beschermen. Er kan dus worden gesteld dat advocaten hun kop niet in het zand mogen steken en dergelijke dossiers wel degelijk moeten weigeren. Voor wie het nog niet door zou hebben: we beschermen daarmee ook onszelf.

Wij hebben allen gezworen dat wij de wetten van dit land zouden respecteren, wat men er ook van denkt of vindt. Wij hebben een voorbeeldfunctie. De humanitaire verdragen die deel uitmaken van onze rechtsorde hebben voornamelijk tot doel onszelf als burgers – en bij uitbreiding als beroepsbeoefenaars – te beschermen, maar dat ontslaat ons niet van onze plicht als beroepsbeoefenaars om onze cliënten erop te wijzen wanneer zij door hun acties in

werkelijkheid hun medewerking verlenen aan schendingen van mensenrechten. Ik richt mij dan vooral tot de zakenadvocaten.

Als men vreemde staatshoofden kan vervolgen in België voor genocides, is het niet ondenkbaar dat op een dag de bedrijven – of eerder hun vertegenwoordigers – die die staatshoofden bijstonden ook op het beklagdenbankje belanden. Gaan wij dan vrijuit? Wat als onze cliënten zeggen: wacht eens even, mijn advocaat heeft mij hier nooit voor gewaarschuwd? Of erger, wat als onze cliënten een lacunair advies of een advies waaruit duidelijk onze kennis van mensenrechtenschendingen bleek, overmaken aan onderzoekers?

Dat wij ons binnen de beroepsuitoefening aan bepaalde regels moeten conformeren, is één ding. Dat wij ons ook buiten de beroepsuitoefening aan bepaalde regels moeten conformeren, is weer een ander. Dit laatste mag echter niet worden onderschat, nu het ons ook bepaalde plichten oplegt die op allerlei wijzen zouden kunnen worden geïnterpreteerd, zonder dat een beroep dient te worden gedaan op onze zin voor verantwoordelijkheid die door de Openingsredenaar als een *deus ex machina* wordt opgevoerd.

5. Over het belang van de deontologie

Een element waar de Openingsredenaar aan voorbijgaat in zijn ietwat naïeve kijk op wat van een medemens – dus ook van ons als advocaten – kan worden verwacht, is immers de reeds bestaande kracht van de Heilige Drieuldigheid in onze deontologie: de plichten van waardigheid, kiesheid en rechtschapenheid. De waardigheid wordt in het bijzonder aangevoerd om ook het privéleven van de advocaat te reguleren.

Van advocaten wordt meer bepaald verwacht dat zij zich onthouden van zich in te laten met activiteiten die de goede naam en faam van het beroep van advocaat en de publieke functie van de advocatuur aan zouden kunnen tasten. Het vertrouwen van derden in de advocatuur en in de advocaat mogen niet worden beschaamd.

Waar ligt de grens? Die wordt bepaald door de tuchtraden en de beroepsinstanties. Niets houdt de tuchtraden en beroepsinstanties echter tegen om zich te verzetten tegen illiberalisering door ook een gebrek aan kiesheid en rechtschapenheid in het privéleven te verheffen tot zaken die aan de goede naam en faam van de advocatuur, alsook het vertrouwen van derden in de advocatuur, raken en dit als dusdanig te bestraffen als schendingen van de waardigheid.

Het lijkt in elk geval duidelijk dat het zich inlaten met (pogingen tot) illiberalisering in België, zowel binnen als buiten de beroepsuitoefening, minstens een inbreuk vormt op de waardigheidsplicht. De Openingsredenaar lijkt echter een beetje wars te zijn van plichten en doet een beroep op onze verantwoordelijkheid in een poging om ons aan te zetten ook proactief illiberalisering tegen te gaan.

Het staat in de sterren geschreven dat een dergelijke oproep gedoemd is om dode letter te blijven. Jammer genoeg kan men niet op de goede wil van de mensen vertrouwen. Confraterniteit tussen advocaten is al iets, maar het volstaat bij lange niet om illiberalisering

tegen te gaan. Het gedrag van velen tijdens de huidige pandemie toont ten overvloede aan dat men – van zodra het individueel belang moet worden overstegen – niet van mensen kan verwachten dat ze hun verantwoordelijkheid nemen, enkele uitzonderingen te na. Wanneer wetgeving een ruime marge laat, mag men er prat op gaan dat die in de praktijk toch nog ruimer zal worden geïnterpreteerd. Dat is nu eenmaal de aard van burgers in een individualistische democratie. Het Oude Testament staat bol van die duizenden jaren oude waarheid.

Uiteraard brengt dit geen zoden aan de dijk. Men kan zich dus de vraag stellen of in de waardigheidsplicht ook geen positieve verplichting kan worden gezien die ons ertoe noopt proactief de goede naam en faam van het beroep van advocaat en de publieke functie van de advocatuur te onderhouden en het vertrouwen van derden in de advocatuur en in de advocaat te verzekeren door verzet tegen illiberalisering binnen en buiten de beroepsuitoefening. Het is ook noodzakelijk deze verplichting te lezen in de waardigheidsplicht.

Aanvallen op de advocatuur in de media, zowel satirische als niet-satirische, zijn schering en inslag en de roede wordt niet gespaard. Hetgeen al of niet terecht wordt geschreven is meestal ronduit misselijkmakend. Het aantal keren dat men scheef wordt bekeken wanneer men zegt dat men advocaat is, is bijna niet meer te tellen. Wie dit nog niet heeft gemerkt, heeft waarschijnlijk de afgelopen jaren onder een steen geleefd.

Wellicht heeft één en ander te maken met de mysterieuze sfeer die rond ons *officium nobile* hangt. Die wordt zeker en vast versterkt door ons beroepsgeheim dat blijkbaar vanuit mensenrechtelijk oogpunt terecht hoog in het vaandel wordt gedragen. Het belang ervan kan echter niet worden onderkend. Ook het feit dat advocaten nu eens op niet al te discrete wijze onpopulaire cliënten vertegenwoordigen, dan weer zich zonder uitleg over het waarom zich hullen in stilzwijgen, doen geen deugd aan onze positie die al te vaak onder vuur ligt. Het is dan ook tijd voor actie, want dit klinkt als een voorbode voor illiberalisering van onze maatschappij en wie weet wat nog allemaal.

De geschiedenis heeft ons al aangetoond dat niets onmogelijk is. Degenen die denken dat de rede en deze repliek progressieve prietpraat zijn, nodig ik uit om eens de portretten van onze vermoorde confraters te bekijken in de gang waar het kantoor van de Stafhouder zich bevindt. Of tik gewoon eens de naam Hans Litten in in een zoekmachine. Vuur moet in de kiem worden gesmoord voor het zich verspreidt.

Voor wie nog niet overtuigd is, kan het de moeite lonen om – zoals de Openingsredenaar doet – onze plichten tegelijkertijd als rechten te beschouwen. Dat maakt ons de personen bij uitstek om – in tegenstelling tot sommige media – met kennis van zaken en op neutrale wijze bepaalde wantoestanden aan de kaak te stellen, maar ook oplossingen voor te stellen.

De vraag is uiteraard wat de slagkracht is van een impliciete plicht, namelijk een plicht die niet zwart op wit is neergeschreven. In de meeste gevallen zal die nog onvoldoende zijn om ons ook echt aan te zetten die plicht te vervullen. Dat is niet onbegrijpelijk. Niet iedereen heeft zin om op de barricades te gaan staan. Velen van ons zijn liever veel discreter. Niet alle advocaten zijn geboren politici.

Maar net daar komt het aspect verantwoordelijkheid toch ter sprake. Een verantwoordelijk advocaat zal zijn plicht vervullen. Bij voorkeur met het nodige decorum. Men kan perfect zijn plicht vervullen door achter de schermen correct te adviseren waarbij men cliënten waarschuwt voor potentiële schendingen van de mensenrechten en de mogelijke risico's die dat meebrengt voor die cliënten, maar dat volstaat eigenlijk niet om een waardig advocaat te zijn.

De tijd dat het vak mensenrechten het zoveelste nutteloze vak was dat we moesten blokken, is voorbij. Dit is niet meer iets louter voor de wereldverbeteraars aan de balie. Een gedegen kennis en toepassing van de materie is ondertussen in het bijzonder een plicht geworden voor zakenadvocaten die hun cliënten correct willen bijstaan ter zake van bepaalde overeenkomsten, maar evenzeer een algemene plicht die volgt uit de kernwaarden van onze deontologie.

6. Over de toekomst van de advocatuur

Het is eigenlijk triestig om te zien dat velen beginnen aan de balie zonder al te goed te weten waaraan ze zich moeten verwachten. Al doende leert men, zal menig stagiair gedesillusioniseerd achterlaten. De Openingsredenaar heeft de nood aan een goede vorming van de advocaat benadrukt, maar die is werkelijk onvoldoende.

Een belangrijke taak is hier weggelegd voor de universiteiten. Zij zouden praktische vorming moeten voorzien voor studenten die zijn geïnteresseerd in het aanvatten van een stage aan de balie. De nodige aandacht dient daar dan ook te worden besteed aan de mensenrechtelijke aspecten in het takenpakket van de advocaat, bij voorkeur door docenten die meer charisma hebben dan een dweil. Er zijn zoveel richtingen mogelijk aan de balie. Confraters hebben soms zelfs onderling al moeilijk om uit te maken wat deze of gene nu exact doet in zijn dagdagelijkse praktijk, laat staan dat studenten daar dan wijs uit raken.

Zelfs dat is nog onvoldoende. Het onderwijs in het algemeen dient veel meer aandacht te hebben voor de werking van onze democratie en voor het begrip van de actoren daarin. Uiteraard in een taal die kan worden begrepen door het doelpubliek. Hoogdravende woorden en pedante wetenswaardigheden zullen alleen maar tot onbegrip leiden. Daarnaast moeten sommige mysteries worden doorprikt, andere zullen noodgedwongen blijven.

In tegenstelling tot hetgeen sommige confraters zullen beweren, is onze deontologie dus verre van archaisch of overbodig. Ze beschermt onszelf en anderen tegen illiberalisering. Het tegendeel beweren, is misplaatst egoïsme dat eigenlijk niet zou mogen worden getolereerd aan de balie.

Willen we onszelf en anderen nog beter beschermen, kan het de moeite lonen om onze deontologie te verrijken met expliciete bepalingen omtrent onze mensenrechtelijke verplichtingen binnen en buiten de beroepsuitoefening. Voor witwasmisdrijven en internationale fiscale constructies worden we van alle kanten belaagd met disproportionele verplichtingen, maar voor wat betreft schendingen van mensenrechten moet ieder maar voor zichzelf uitmaken wat al dan niet de juiste handelswijze is. Zijn schendingen van mensenrechten dan minder belangrijk dan witwasmisdrijven en internationale fiscale constructies? Zeer zeker

niet. Er zal zelfs niet veel onderzoek nodig zijn om te leren dat de twee meer dan eens hand in hand gaan.

Sommigen zullen dit zeker een brug te ver vinden. Men zou natuurlijk ook evengoed een aanpasbare lijst kunnen opstellen van landen waar aantoonbaar de mensenrechten worden geschonden en verbieden bepaalde dossiers voor cliënten uit die landen aan te nemen of betrokken te zijn bij transacties in die landen.

Versta mij niet verkeerd. De verwijzingen naar bepaalde situaties en/of landen dienen te worden gekaderd binnen deze repliek. De repliek heeft geenszins de bedoeling om wie of wat dan ook met de vinger te wijzen, maar haalt mogelijke wantoestanden aan om de hypothesen kracht bij te zetten. Het vermoeden van onschuld geldt in beide richtingen. Ik heb gezegd en ik dank u.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'P. Van Gaever', with a long horizontal stroke extending to the right.

Philippe VAN GAEVER

Voorzitter van het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel 2020 – 2021
Advocaat aan de Balie te Brussel
Tableau Nederlandse Orde van Advocaten bij de Balie te Brussel